

Wojciech Świeboda, *Universitas contra haeresim. Działalność antyheretycka Stanisława ze Skarbimierza jako przedstawiciela Uniwersytetu Krakowskiego*, Kraków 2021, Towarzystwo Naukowe Societas Vistulana, ss. 318, *Historia et Monumenta Universitatis Jagellonicae*, t. 7

Recenzowana praca Wojciecha Świebody, pracownika Biblioteki Jagiellońskiej, historyka związanego z Uniwersytetem Jagiellońskim, specjalizującego się w historii Kościoła, jest siódmym tomem serii *Historia et Monumenta Universitatis Jagellonicae*. Książka składa się z dwóch części: zasadniczej treści rozprawy oraz obszernego, obejmującego 60 stron aneksu, będącego krytyczną edycją niepublikowanych wcześniej źródeł.

Studium porusza zagadnienie działalności Stanisława ze Skarbimierza (1365–1431), absolwenta uniwersytetu w Pradze, pierwszego rektora odnowionego w 1397 r. Uniwersytetu Krakowskiego i profesora prawa kanonicznego, wobec herezji husyckiej. Świeboda omawia także kwestie jego zaangażowania w procesy husytów i poglądów na konfrontację Kościoła z doktryną zwolenników Jana Husa.

We wstępie Autor przedstawia wizję pojmowania herezji w średniowiecznym społeczeństwie i rolę, jaką pełniły władze świeckie i duchowne w jej zwalczaniu (s. 10–12). Twierdzi, powołując się na teksty średniowieczne, że herezję uważano za rodzaj choroby uniemożliwiającej zbawienie i starano się jej zapobiegać dla dobra poddanych. „W oczach duszpasterzy heretycy wiedli ku zgubie (wiecznej i pewnej) nie tylko siebie, ale pociągali za sobą prostaczków” (s. 11). Jest to wartościowe, zwarte ujęcie tej skomplikowanej kwestii. Dodatkowo Świeboda przedstawia historię badań nad obecnością i rozwojem husytyzmu w Królestwie Polskim. Interesuje się także zwalczaniem tego ruchu heterodoksji religijnej przez władze kościelne i świeckie, a także zagadnieniem, jaką rolę pełnił w tym Uniwersytet Krakowski. Przekrojowo analizuje karierę akademicką Stanisława ze Skarbimierza, szczególnie pisarską, na której koncentruje się w pracy. Zaznacza również, że pod pojęciem heretyków w omawianym okresie występują przede wszystkim husyci.

Wykład analityczny składa się z czterech rozdziałów. Pierwszy rozdział jest poświęcony walce z tendencjami heretyckimi w Królestwie Polskim w pierwszej połowie XV w. Autor omawia genezę napływu nowinek religijnych, ich przenikanie na tereny Królestwa Polskiego, a także reakcję na nie. Rozdział stanowi solidnie poparte źródłami kompendium wiedzy na temat działań podejmowanych w celu zwalczania herezji. Ta część pracy charakteryzuje również, zgodnie z tytułem książki, zaangażowanie społeczności uniwersyteckiej w polemikę z husytyzmem, z czym wiązały się problemy konceptualizacji herezji i narzędzi walki z jej zwolennikami. Autor wprowadza tu także kwantyfikacyjne rozpoznanie procesów o herezję, w których uczestniczył Stanisław.

Drugi rozdział opisuje pisma antyheretyckie Stanisława ze Skarbimierza, zawiera jego rys biograficzny oraz opis znanych dzieł. Rys biograficzny jest stosunkowo skromny, mieści się na niecałych sześciu stronach. Dużo uwagi

w tym rozdziale Świeboda poświęca ogólnym cechom twórczości oraz analizie wspomnianych pism antyheretyckich. Przytacza ogólne fakty z życia Skarbimierczyka, piastowane przez niego urzędy, nie rozwija jednak tych wątków biograficznych, szerzej pisząc jedynie o niejasnościach wokół daty jego narodzin. Sam Autor zwraca uwagę, że życiorys zawiera pewne luki, co jednak nie usprawiedliwia zbyt zdawkowego, moim zdaniem, jego potraktowania, szczególnie w obliczu dostępności dość licznych źródeł i opracowań, jakie są w tym fragmencie cytowane. Pominięte zostały m.in. wątki studiów Stanisława w Pradze, oddziaływania na niego środowisk przedhusyckich z praskiego uniwersytetu czy możliwość osobistego spotkania Skarbimierczyka z Janem Husem (a studiowali na tej samej uczelni w tym samym czasie). Postulując podniesienie tych wątków, trzeba wszelako zauważyć ich hipotetyczny charakter – w dziełach krakowskiego uczonego nie ma bezpośrednich odniesień do ewentualnej znajomości z Husem czy kontaktów z jego współpracownikami.

Rozdział trzeci „Sprawy o herezje” opisuje udział Stanisława ze Skarbimierza w procesach tego typu, które toczyły się w diecezji krakowskiej. Skupia się na znanych tekstach, powstałych w ramach kilku procesów inkwizycyjnych prowadzonych w Krakowie w latach dwudziestych XV w. Podany jest też szeroki kontekst ich tworzenia, trybu pracy trybunałów kościelnych w procesach *in causa fidei*, roli uczonych z Uniwersytetu Krakowskiego w ich działalności. Autor przygląda się osobom, przeciw którym skierowane były teksty Stanisława ze Skarbimierza, starając się ustalić, poza ich personaliami, także kwestie takie jak wykonywany zawód czy poziom wykształcenia, a także źródła pochodzenia ich heterodoksyjnych poglądów.

Ostatni rozdział części monograficznej pracy odnosi się do poglądów krakowskiego uczonego na temat husytyzmu i Jana Husa. Autor wyszczególnia podstawowe rozbieżności między ówczesną doktryną katolicką i husycką. Opisuje poglądy Stanisława ze Skarbimierza na takie tematy, jak swoboda głosu kazań, utrakwizm czy gromadzenie bogactw przez instytucje kościelne. Odnosi się też do jego poglądów o granicach ortodoksji katolickiej i tego, czym w zasadzie jest herezja, oraz opinii na temat osoby i działalności Jana Husa. W tym rozdziale zostają również przytoczone podnoszone przez Skarbimierczyka twierdzenia teologiczne, uzasadniające potępienie poglądów husytów. Autor pisze, że Stanisław ze Skarbimierza jako pierwszy w Polsce podjął temat herezji husyckiej, nie odnosi się jednak do tego, jak jego poglądy miały się do współczesnych autorów z innych krajów, ani do kwestii oryginalności Stanisława na ich tle. W studium pominięto też dorobek działających w Krakowie antyhusyckich polemistów pochodzących z Czech. Najważniejszymi z nich byli Jan Szczekna (Štěkna), Stefan Palecz (z Pálče) i Maurycy Rvaczka (Rvačka) (działali zanim Stanisław ze Skarbimierza stał się kluczowym autorem antyhusyckich polemik).

W zakończeniu Świeboda skupia się na ogólnym kształtowaniu polityki antyhusyckiej w Polsce, zarówno kościelnej, jak i świeckiej oraz roli Uniwersytetu Krakowskiego i samego Stanisława ze Skarbimierza w jej kreowaniu. Podsumowuje wszystkie wcześniej poruszane wątki, tworzy spójny obraz i odnosi

się do podstawowego problemu postawionego w temacie pracy. Autor nie zwrócił jednak uwagi na otwierające się wraz z ukończeniem tego studium nowe perspektywy badawcze – czy to porównawcze w skali międzynarodowej, czy rozwijające rozumienie tematu na gruncie polskim.

Około jednej czwartej objętości książki (strony 203–277 z 318) zajmuje obszerny aneks, zawierający wydanie krytyczne dwóch niepublikowanych wcześniej tekstów Stanisława ze Skarbimierza na temat herezji: *Contra haeresim* i *Ad eliminandum*. Oba dzieła zostały wcześniej omówione w części monograficznej. Edycje zostały opatrzone licznymi przypisami tekstowymi oraz bibliograficznymi, a wersy ponumerowane. Edycje tekstów źródłowych zawarte w pracy nie budzą zastrzeżeń warsztatowych, przygotowane są w sposób bardzo fachowy.

Edycję poprzedza wstęp, rozpoczynający się od podrozdziału opisującego kontekst rękopiśmienny prezentowanych tekstów. Podrozdział ten zawiera kompleksową analizę kodykologiczną, na którą składają się opisy materiału pisarskiego, oprawy kodeksów, not i dopisków, a także identyfikacja znanych skrybów czy kolejnych właścicieli manuskryptów. Scharakteryzowane zostały także ręce pisarskie, znaki wodne i dokładny stan zachowania. Autor podaje również orientacyjną datę oprawy dzieła.

W kolejnym podrozdziale, zatytułowanym „Analiza krytyczna”, Świeboda dokonuje drobiazgowej analizy wewnętrznej tekstów, uwzględniając wszystkie znane ich wersje, stara się ustalić ich stosunek tak do siebie nawzajem, jak i do autografów stworzonych przez Stanisława ze Skarbimierza, obecnie nieznanych. Kolejny podrozdział opisuje zasady edycji, którymi kierował się Autor.

Jeśli chodzi o część analityczną pracy, to z uznaniem trzeba stwierdzić, że przedstawiona przez Autora analiza poszczególnych tekstów Stanisława ze Skarbimierza jest bardzo wnikliwa, odnosi się do różnych aspektów ich treści i formy, szeroko przedstawia ich tematykę, argumentację w nich zawartą, a nawet przygląda się ich formie stylistycznej. W przypadku utworów zwanych determinacjami, w których zostały wyłożone stanowiska Kościoła w konkretnych kwestiach i gdzie wykazano, że nauki Jana Husa nie są z nimi zgodne, Świeboda podejmuje polemikę z innymi autorami na temat celu, w jakim powstały, formy, w jakiej miały być przedstawione odbiorcom i czasu ich powstania. Autor przytacza zawarte w nich problemy teologiczne, co wzbogaca pracę o perspektywę teologiczną i podejście bazujące na znajomości prawa kanonicznego, którym zajmował się naukowo Stanisław ze Skarbimierza i na bazie którego często budował swoje tezy. Autor studium próbuje też naszkicować szerszy kontekst ich powstania, odwołując się do wydarzeń mających miejsce bezpośrednio przed powstaniem konkretnych tekstów. W pracy nie poruszono jednak kwestii prawniczego wykształcenia uczonego, które miało duży wpływ na dobór argumentów stosowanych przez niego w sporach z husytami. Zwracał on uwagę przede wszystkim na nieposłuszeństwo heretyków względem papieża i podważanie doktryny katolickiej jako takiej, a w mniejszym stopniu dowodził nieprawdziwości konkretnych husyckich przekonań. Swoje zarzuty Skarbimierczyk podpierał cytatami z Biblii i prawa

kanonicznego, a nie pism o charakterze teologicznym, czego Autor opracowania zdaje się nie zauważać.

Warto podkreślić, że w przypadku niejasności co do treści konkretnych tekstów, jeśli istnieje kilka nieidentycznych wersji rękopiśmiennych, Świeboda przytacza całe akapity tych dzieł w oryginale, co daje czytelnikowi możliwość zapoznania się bezpośrednio z poruszonymi w nich zagadnieniami. Podobnie postępuje w przypadku, gdy pomiędzy dwoma różnymi tekstami zachodzą wyraźne podobieństwa pewnych fragmentów. Szczegółowo opisano też stan zachowania i noty marginalne. Takie podejście jest bardzo wartościowe, ponieważ daje całościowy obraz problemu i pozwala czytelnikowi na samodzielne ustosunkowanie się do przedstawionych kwestii.

Tytuł książki, a szczególnie jego łacińska część, *Universitas contra haeresim* jest, w kontekście całości, nieco problematyczny, omawiana praca skupia się bowiem na analizie tekstów konkretnego uczonego, reprezentującego nie tylko uniwersytet, ale też diecezję krakowską, i w roli jej urzędnika występującego w procesach. Pewne wątpliwości może też budzić użycie w tytule nazwy *universitas*, która w omawianym okresie nie odnosiła się jeszcze do szkół wyższych, a miała wiele innych znaczeń. W XV w. krakowską korporację akademicką określano raczej jako *studium generale*.

Mimo wskazanych tu wątpliwości, trzeba podkreślić, że monografia Wojciecha Świebody cechuje się rozwiniętym warsztatem źródłoznawczym i mediewistycznym oraz wysokim poziomem literackim. Autor wykazał się dużym zrozumieniem dla zawiłych kwestii teologicznych czy historyczno-literackich, przedstawiając w sposób rzetelny i klarowny piśmiennictwo Stanisława ze Skarbimierza. Edycje źródłowe, dzięki zastosowaniu profesjonalnego, rozbudowanego aparatu, mają dużą wartość i pozwalają czytelnikowi w sposób wyczerpujący zapoznać się z wydawanym materiałem. Zdecydowanie trzeba jednak zaznaczyć, że pozycja nie ma charakteru biograficznego, skupiając się na antyheretyckim, a dokładnie antyhusyckim piśmiennictwie jej bohatera.

Rafał Kulicki
(Lublin)